

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Піддубна Аліна Валентинівна

кандидат юридичних наук

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

e-mail: fkbyf23091981@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1244-2263>

Для належного удосконалення національного законодавства щодо процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження, а також посилення та осучаснення механізму регулювання кримінальної процесуальної діяльності, необхідно досліджувати та враховувати зарубіжний досвід та практику Європейського Суду з прав людини щодо захисту, охорони та реалізації прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. З цією метою, нами здійснено вибірковий аналіз зарубіжного досвіду окремих країн в цьому напрямі, зокрема: Японії, Іспанії, США, Великобританії, Франції, Австралії, Німеччини, Нідерландів, Ізраїлю, Канади, Естонії, Вірменії, Грузії, Киргизстану, Узбекистану, Латвії, Литви, Молдови, Азербайджану, Казахстану та ін.

Досліджуючи міжнародний досвід у гарантуванні процесуальних прав, свобод і законних інтересів осіб, які володіють інформацією необхідною та значущою для кримінального провадження, встановлено, що у більшості зарубіжних країн застосовується значна кількість заходів щодо забезпечення їх безпечного існування та перебування у якості свідка. Програми захисту свідків, що реально працюють у розвинених державах світу, націлені не тільки на фізичний захист, а й надають моральну та матеріальну допомогу не тільки свідкам, а і потерпілим та іншим учасникам кримінального процесу.

Так, для захисту осіб, які свідчать проти небезпечних злочинців, законодавцем США була розроблена та впроваджена Федеральна програма захисту свідків, яка згодом була доповнена Законом «Про посилення безпеки свідка». Відповідно до цих документів, особи, які свідчать проти небезпечних злочинців забезпечені можливістю створення легенди їх нового життя, а саме: зміна особистих даних (ім'я, місце та дату народження), місця проживання, зовнішності, місця роботи тощо. Приділяючи велику увагу захисту та підтримки свідків, законодавство США одночасно стимулює громадян допомагати у розкритті або запобіганні злочинів та гарантує захист потерпілих і суспільства загалом. Окрім ефективних заходів забезпечення безпеки свідків,

що застосовуються у США, важливу роль відіграє дієвий механізм фінансування цих заходів та посилення кримінальної відповідальності за порушення прав учасників кримінального процесу [1, с. 138].

На основі Федеральної програми захисту свідків, що діє в США, були розроблені схожі програми в Австрії, Франції, Німеччині, Словаччині, Австралії, Канаді, Південній Африці, тощо.

Зокрема в Австрії, в рамках функціонування Програми захисту свідків, особам, які переміщені на безпечну територію, надається державна фінансова підтримка для забезпечення звичного для них рівня життя до тих пір, поки особи не адаптуються до нової обстановки та будуть здатні самі забезпечувати своє життя [2, с. 96].

У Франції координацію Програми захисту свідків здійснює Бюро у справах жертв злочинів при Міністерстві юстиції. Норми французького законодавства передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності особу-співучасника злочину, яка сама ініціативно заявила про скоєне кримінальне правопорушення або брала участь у готуванні до нього, а також сприяла затриманню злочинців. Законодавець Франції гарантує захист, охорону та реалізацію прав, свобод і законних інтересів свідків шляхом надання можливості проведення закритого судового засідання та анонімного давання показань свідком або взагалі відмови від них. Анонімність полягає у фіксуванні в протоколі замість відомостей про місце проживання свідка, адресу комісаріату, де відбувається допит, а в кожні поліцейські дільниці ведеться спеціальна електронна база, куди заносяться реальні дані про місце проживання особи. Така форма фіксації інформації є дієвим стимулом для свідчень та вважається важливим способом забезпечення безпеки учасників кримінального провадження [3, с. 328]. Окрім цього, у Франції засновано Міжміністерський комітет та Національний інститут допомоги жертвам та посередництва, який щороку надає допомогу близько 75 тис. осіб [1, с. 176].

У Словаччині, як і в Німеччині, для того, щоб зменшити навантаження на Програму захисту свідків, передбачено обов'язкову наявність умов, а саме: тяжкий злочин, злочин вчинений організованою групою або злочинною організацією, існування дійсних чинників небезпеки для свідка або потерпілого, суттєве значення таких свідчень для кримінального провадження, надійність свідка, психологічна здатність до перебування в якості особи під захистом [4].

В окремих країнах гарантування процесуальних прав учасників кримінального провадження здійснюється шляхом прийняття спеціальних законодавчих актів. Так, в Естонії в міських судах, відкриті спеціальні зали судових засідань, в яких під час допиту свідків працює система, що змінює тембр голосу, а також передбачені випадки, коли учасники кримінального процесу можуть давати показання в більш безпечних для них місцях. У Литві законодавець закріпив можливість зміни особистих даних у протоколах слідчих (розшукових) дій, а також проведення впізнання поза візуальним спостереженням особи. Крім того, литовська Служба захисту свідків та жертв злочинів як спецпідрозділ поліції при МВС, функціонує як окремий підрозділ

гарантування захисту всіх учасників кримінального провадження, зосереджуючи увагу на оперативній розробці від потенційного злочинного тиску, проведення відповідних оперативних заходів як на території Литви, так і за її межами на підставі міжнародних договорів [5].

Відповідно до законодавства Італії, в країні діють спеціальні гарантії безпеки для членів мафіозних структур (членів їх сім'ї), які розкалялись та готові виступати в суді як свідки обвинувачення. Однак, щоб отримати такі гарантії та повноцінний захист, обвинувачена особа, яка бажає співпрацювати з правоохоронними органами (таку особу називають колаборантом), зобов'язана підписати меморандум щодо надання слідчим органам протягом 180 днів надійної та фундаментально важливої для ходу розслідування інформації в обмін на відповідну схему захисту, що включає різні пільги та спеціальні гарантії безпеки (пластичні операції, еміграцію, матеріальне забезпечення) [4].

Отже, відповідно до ретроспектив удосконалення процесуальних гарантії прав учасників кримінального провадження, а саме інституту захисту свідків, необхідно констатувати, що деякі зарубіжні держави мають більш оптимальний досвід удосконалення та позитивну динаміку реалізації окремих елементів правової системи, що є зразковим для України. В наші державі, незважаючи на систематичне внесення змін та доповнень до положень КПК України, Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [6] та інших нормативно-правових актів цього напрямку, не існує системи реального захисту свідків. У зв'язку з цим, використання зарубіжного досвіду побудови системи захисту свідків є нагальною потребою для українського суспільства.

На підставі проведеного дослідження, а також враховуючи попередньо здійснений аналіз зарубіжного законодавства щодо гарантування процесуальних прав учасників кримінального провадження [7], з впевненістю можемо констатувати про необхідність створення незалежного відомства (підрозділу, органу чи організації) для захисту прав, свобод і законних інтересів свідків з подальшим розробленням та впровадженням відповідних програм їх захисту. Необхідно звернути увагу, що саме незалежність такої служби допоможе уникнути конкуренції та не допустити браку довіри до правоохоронних відомств. Адже на сьогодні в наші державі вже створено спеціалізовану міжвідомчу робочу групу, учасники якої також наголошують на необхідності створення відповідного відомства в Україні [8, с. 6].

Втім, підняті питання зарубіжного досвіду щодо гарантування процесуальних прав свідків у кримінальному процесі не є остаточними і підлягають подальшому дослідженню та науковому вивченню з метою надання пропозицій щодо комплексного удосконалення кримінального процесуального законодавства у сфері охорони, захисту та реалізації прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. У зв'язку з цим, пропонуємо учасникам конференції взяти участь в обговоренні піднятих питань.

Список літератури:

1. Гриньків О.О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: [монографія]. Тернопіль: Астон. 2012. 260 с.

2. Свінцицький А. В. Порівняльний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо інституту безпеки учасників кримінального провадження. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 52 С. 94-97. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc52/23.pdf>

3. Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. Міжнародне право. «Підприємство, господарство і право». № 5. 2020. С. 325-330. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/58.pdf>

4. Кваснівський В. Зарубіжні програми захисту учасників судового процесу: досвід для України. С. 151-155. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23087/1/151-155.pdf>

5. Покоłodна М. М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2016. N 4 (76). С. 241-251. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/622/556>

6. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Законодавство України. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378212#Text>

7. Піддубна А. В. Зарубіжний досвід гарантування прав учасників кримінального провадження. Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 52): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна. м. Переворськ, Польща. 4-5 липня 2023 р.) [редкол. : О. Яремко та ін.]. ГО «Наукова спільнота»; WSSG w Przeworsku. Тернопіль: ФОП Шпак В. Б. 110 с. С. 43-45. ISSN 2617-2364. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3622

8. Ортинський В. Захист свідка у кримінальному провадженні: досвід окремих держав та можливість його реалізації в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 4 (28). 2020. 8 с. С. 6. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-7-number-428-2020/zahyst-svidka-u-kryminalnomu-provadhenni-dosvid-okremykh>